

PARTIDUL NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC ȘI PROBLEMA MOȘILOR DIN MUNȚII APUSENI ÎN TIMPUL MARII CRIZE ECONOMICE

MARIN POP

Muzeul Județean de Istorie și Artă-Zalău
marinpop07@yahoo.com

Cuvinte cheie: marea criză economică, P.N.Ț., Țara Moșilor, guvernul Vaida, Ioan Pop
Keywords: the great economic recession, N.P.P., The Land of Romanians in Apuseni, Vaida Government, Ioan Pop

Un loc aparte în preocupările economice ale guvernelor național-țărăniste în timpul mării crize economice l-au ocupat moșii din munții Apuseni, a căror situație socio-economică, sanitară și culturală ajunsese la cote de neimaginat. Probabil că ei au fost cei mai afectați de criza economică mondială, la care se adăugau și vitregiile naturii, având în vedere condițiile climatice aspre în care trăiau. În acest context, sunt de apreciat măsurile de redresare economică a Țării Moșilor luate în special de guvernul Vaida.

În concluzie, credem că trebuie apreciată intenția lui Vaida Voevod de a ajuta Țara Moșilor, care se afla, din cauza crizei economice, într-o situație disperată. Pe lângă latura strict economică, se poate afirma că Vaida nu a uitat de unde s-a lansat în politică. După cum știm, el a fost ales, pentru prima dată ca deputat în Parlamentul de la Budapesta în cercul electoral Ighiu, deci în Țara Moșilor. Credem că era un proiect economic bine gândit, care pornea de jos în sus, de la nivelul oamenilor de rând spre factorul de decizie. Proiectul se impunea cu necesitate, deoarece se ajunsese la situații de foamete și chiar decese. Moșii au fost cei mai afectați de criza economică, la aceasta contribuind și zonarea climatică. Nu puteau cultiva cereale, iar iernile prelungite le erau fatale pentru creșterea animalelor. De aceea, acțiunea lui Vaida într-o problemă care devenise una națională, nu numai de interes și patriotism ardelenesc, merită toată aprecierea. Păcat că nu a fost continuată și că s-au adeverit cuvintele lui Ioan Pop referitoare la instabilitatea și metehnele românilor.

De asemenea, trebuie remarcată alegerea lui Ioan Pop în fruntea Comisariatului munților Apuseni, cum era denumit organismul guvernamental. Era un bun organizator, după cum s-a văzut și la cele 3 mari evenimente de la Alba Iulia, a căror organizator a fost: 1 Decembrie 1918, 6 mai 1928 și Serbările Unirii din 20 mai 1929.

Cele două guvernări național-țărăniste (1928-1931 și 1932-1933) au fost profund afectate de criza economică mondială. S-au adoptat reforme importante, prevăzute în programul partidului, dar ele nu au fost adaptate noii situații de criză. Toate partidele au fost surprinse de izbucnirea crizei, nu numai P.N.Ț. și nu aveau un plan economic de ieșire din această situație. La fel și P.N.Ț. s-a adaptat din mers și s-a bazat prea mult pe ajutorul financiar extern. De asemenea, s-au făcut și unele greșeli, încă de

la începutul guvernării. P.N.Ț. a adoptat o serie de reforme economice, unele destul de impopulare, pentru a ieși din criză. A fost nevoie de mai multe împrumuturi externe, care au dus la creșterea datoriei publice a țării. Se remarcă totuși, eforturile guvernelor conduse de Iuliu Maniu și Vaida Voevod de a ajunge la zi cu salariile bugetarilor și a nu le diminua.

Un loc aparte în preocupările economice ale guvernelor național-țărăniști l-au ocupat moșii din munții Apuseni, a căror situație socio-economică, sanitară și culturală ajunsese la cote de neimaginat. Probabil că ei au fost cei mai afectați de criza economică mondială, la care se adăugau și vitregiile naturii, având în vedere condițiile climatice aspre în care trăiau. În acest context, sunt de apreciat măsurile de redresare economică a Țării Moșilor luate, în special de guvernul Vaida.

Primul parlamentar național-țărănist care trage un semnal de alarmă asupra situației disperate a locuitorilor din zona munților Apuseni a fost Ion Clopoțel, deputat de Făgăraș, în legislatura 1928-1931¹. El prezintă un adevărat program economic de redresare a zonei munților Apuseni, în ședința Camerei Deputaților din data de 23 decembrie 1929. Având în vedere faptul că pe data de 3 august 1929 guvernul Maniu adoptase o nouă lege administrativă, care tindea spre o descentralizare reală a țării, Ion Clopoțel consideră că era cel mai potrivit moment „de a închide o rană socială, adâncă a statului român” și anume încercarea de a rezolva problemele moșilor, care nu intraseră în atenția guvernelor ce au condus România după 1918. Se impunea ca o necesitate de primă urgență scoaterea locuitorilor din zona munților Apuseni „de sub jugul unei adevărate robii ca și culturale”. Populația se găsea la distanțe foarte mari, chiar de sute de kilometri, față de centrele administrative Arad, Oradea, Cluj, Turda, Alba Iulia și Deva. Așadar, se observă că populația din munții Apuseni era împărțită, din punct de vedere administrativ, la 6 județe. Deputatul național-țărănist Ion Clopoțel propune înființarea unui singur județ, care să cuprindă toată populația munților Apuseni, fie că erau moși, mocani, arieșeni sau crișeni, deoarece dispersarea lor în mai multe județe anihila orice intenție de a le rezolva problemele. El vorbea în cunoștință de cauză, deoarece subliniază că de 6 ani s-a consacrat studiului sistematic al zonei Apusenilor, realizând o serie de anchete sociologice și monografice. A fost ajutat de colegii de breaslă, publiciști autorizați, care au observat, la rândul lor „problema în toată amploarea ei”. Cei care au cercetat zona au căzut de acord în mod unanim că se impunea instituirea unei autorități speciale pentru munții Apuseni. S-a pus în circulație ideea unui Comisariat, însă, afirmă Ion Clopoțel, „cu drept cuvânt”, s-au ivit o serie de dificultăți în ceea ce privește delimitarea raporturilor de subordonare dintre Comisariat și cele 6 județe. Subliniază că un comisariat fără putere executivă nu întrunea condiția „unei autorități veritabile”. Astfel, s-a ajuns la concluzia că înființarea unui județ, care să cuprindă toate plasele regiunii munților Apuseni era singura soluție de moment. Se impunea crearea unor servicii județene, care să fie plasate în mijlocul populației montane și care să se ocupe permanent de nevoile populației locale. El consideră că situația gravă în care s-a ajuns era „o rușine pentru civilizația românismului” și „o

¹ Ion Clopoțel s-a născut pe data de 22 noiembrie 1892, în localitatea Poiana Mărului, județul Arad. A absolvit cursurile facultății de Litere și Filozofie de la Viena. A fost profesor la Școala normală din Caransebeș și ziarist la „Românul”. A fondat Clubul sportiv „Gloria” din Arad. Datorită convingerilor sale politice național-românești a fost închis la Seghedin, în perioada 12 februarie-3 octombrie 1918. După 1918 a fost profesor la Brașov și Cluj. De asemenea și-a continuat cariera jurnalistică ca prim redactor la ziarul „Românul”, director la „Gazeta Transilvaniei”, „Societatea de mâine” și „Patria” (1927-1930). A decedat la București, în anul 1986. Vezi, printre altele, Șerban et alii 2003, p. 80.

chestiune de prestigiu pentru statul român”. Totodată, el atenționează că nu se folosește de „eroismul epopeic” al moșilor lui Avram Iancu și al zărândanilor pentru înființarea acestui județ. De asemenea, că populația locală nu avea nevoie de „răsplătire, nici milă pentru vitejia lor”, deoarece ar fi „umiltoare pentru ei”. Rațiunile economice și sociale de Stat trebuiau să primeze. În continuare, deputatul Ion Clopoțel, pe baza cercetărilor efectuate „desinteresate și obiective ale unor publiciști recunoscuți și cu greutate”, dă citire unui adevărat program economic, cuprins în 11 puncte și anume: 1) Se impunea de urgență rezolvarea infrastructurii (drumuri și căi ferate) și întreținerea ei, pentru a-i scoate din izolarea în care se aflau; 2) Reducerea cu 50% a biletelor la C.F.R. pentru muncitorii din zonele montane, așa numiții „holoangări”, care se deplasau pe distanțe mari pentru a-și oferi serviciile; 3) Înființarea de urgență a unor agenții de plasare a forței de muncă; 4) Încurajarea micilor exploatații miniere și forestiere individuale, înființarea de fabrici de cherestea și mobilă, pe baze cooperatiste; 5) Înființarea Școlilor de meserii, la care să-și dea concursul și Ministerul Agriculturii; 6) Extinderea creșterii vitelor la maxim și industrializarea produselor lactate; 7) Se consideră că un adevărat „izvor” de venituri îl putea constitui industria casnică (atelieri de țesături, olărit, etc.); 8) Comercializarea fructelor, cu sprijinul autorităților județene; 9) Toate produsele locale să fie valorificate prin cooperative de desfacere. De asemenea, să fie înființate cooperative de aprovizionare a populației cu produse de strictă necesitate, deoarece erau pur și simplu jecmăniți de speculanți; 10) Erau necesare, de urgență, servicii sanitare de calitate și reforme în învățământ, domenii rămase mult în urmă în zonă; 11) La ultimul punct se subliniază că dacă regiunea se va dezvolta va atrage și un număr important de turiști, „cari să caute vara recreații în admirarea frumuseților sălbatice”, precum este Ghețarul de la Scărișoara. Totodată, turiștii aveau posibilitatea să respire „aerul cel mai pur și mai întremător”.

La finalul intervenției deputatului Ion Clopoțel, Ștefan Cicio Pop, președintele Camerei, a declarat că el dădea guvernului Maniu „un program complet despre ceea ce trebuie să facă în Munții Apuseni” și că propunerile lui vor fi înaintate guvernului².

Din păcate, evenimentele politice din România se precipită pe parcursul anului 1930, prin venirea în țară a principelui Carol al II-lea și proclamarea lui ca rege. În octombrie 1930, datorită nerespectării de către noul rege a condițiilor morale impuse de primul ministru Iuliu Maniu, respectiv de a nu o aduce în țară pe metresa sa Elena Lupescu, liderul național-țărănist demisionează din fruntea guvernului. Locul său la conducerea guvernului național-țărănesc este luat de ministrul de Externe, George Mironescu, care este demis în primăvara anului 1931 și înlocuit cu un guvern de tehnicieni condus de Nicolae Iorga.

Criza economică din țară se adâncește și a adus populația în situații critice, înregistrându-se și pierderi de vieți omenești. Criza era resimțită în special în zonele montane, unde se murea de foame. Opinia publică era alarmată. În presă apărea știrea că în munții Gilăului, la începutul lunii aprilie 1932 au murit de foame 3 persoane, după ce nu mâncaseră nimic 14 zile. De asemenea, preoți și funcționarii din zonele montane nu-și primiseră salariile de luni de zile și trăiau „ca sălbatecii între stânci”³.

Mihail Șerban, rectorul Academiei de Agricultură din Cluj și senator al Camerelor de Agricultură din Ardeal, din partea P.N.Ț., trage un semnal de alarmă în Parlament, asupra „mizeriei” în care se zbătea populația de la munte. Se adresează Consiliului de Miniștri și ministrului Agriculturii. Subliniază că în zonele montane, din

² Desbaterile Adunării Deputaților 1929, p. 144.

³ *Patria* nr. 62/1932, p. 1.

cauza iernii prelungite, care se grefau pe situația de profundă criză economică și lipsa locurilor de muncă în zonele exploatărilor silvice și miniere, situația populației din munții Apuseni și cei ai Maramureșului era foarte gravă. Cerealele reprezentau aici un lux, nu numai în perioadele de criză. Dar acum lipseau cu desăvârșire. Erau crescători de vite, dar din cauza iernii prelungite nu mai aveau cu ce le hrăni și nici cui le vinde. Au ajuns la situația disperată de a-și descoperi casele „ca să le mai lungească zilele cu rogozul de pe acoperișuri”. Cumpărau de pe gurile văilor „câte un maldăr de paie”, pe care trebuiau să-l care 80 de km, la deal. Mieii îi ofereau aproape gratis, cu 30 și 20 de lei bucata fără să găsească cumpărători. Lipsea orice mijloc de a-și asigura traiul zilnic: „Iată spectrul foamei ca o realitate în sensul cel mai adevărat al cuvântului”, spune el. În aceste condiții grave „populația deznădăjduită a ajuns la începutul unei stări anarhice”. Mihail Șerban subliniază că s-a ajuns într-o situație „care trebuie să ne inspire cea mai serioasă îngrijorare”. Dar, continuă el, moșul trebuia cunoscut „în situația lui cu totul specială și tratat în consecință”. Preciza că nu vorbea în calitate de opozant al guvernului, ci căuta numai să-și facă „o tristă datorie de român și de membru al Parlamentului” de a atrage atenția unei stări de fapt. Îl roagă pe primul ministru și pe ministrul Agriculturii că după ce vor completa informațiile prin aparatul de stat de care dispunea, „să binevoiască a lua cele mai potrivite măsuri spre a se transporta și a distribui cât mai urgent posibil cel puțin porumbul absolut necesar pentru a preîntâmpina o agravare și mai mare a lipsei și a foametei” din munții Apuseni și cei ai Maramureșului. În final, apelează la „sentimentul patriotic și umanitar, împreună cu justa înțelegere a realităților social-economice –despre care domnul profesor Iorga a dat de atâtea ori dovezi în împrejurări grele – vor înlesni și acuma aprecierea pericolului semnalat și vor fi o cheazășie pentru găsirea la timp, a mijloacelor de ajutorare ce se impun”⁴.

Neavând în spate un partid politic puternic și fără soluții în fața crizei economice tot mai pronunțate Nicolae Iorga și-a înaintat demisia din fruntea guvernului. Regele Carol al II-lea l-a desemnat pe fruntașul politic național-țărănist Alexandru Vaida Voevod cu formarea unui nou guvern de uniune națională. Celelalte partide politice au refuzat să intre la guvernare și în aceste condiții Vaida a alcătuit un guvern de alegeri.

Odată alegerile parlamentare din iulie 1932 încheiate, moșii, care aveau o situație economică extrem de grea și susținuseră P.N.Ț. în campania electorală, văzând în el unicul salvator, cer ajutor guvernului Vaida. Pe data de 21 august 1932, are loc, la Lupșa, o întrunire importantă a moșilor de pe cursul mijlociu al Arieșului. Au participat peste 500 delegați ai satelor moșești de pe Valea Arieșului. Adunarea a fost convocată, „în vederea discutării diferitelor chestiuni de ordin economic și cultural, a căror rezolvare se impune”. Președintele adunării a fost desemnat protopopul Vasile Șpan, care face și el un apel la parlamentari și guvern arătând situația grea în care se găseau moșii. A fost adoptată o moțiune, în care se cere „înaltului guvern” să vină în ajutorul lor pentru a-și putea susține financiar edificiile școlare, precum și definitivarea construcțiilor începute, „pentru a putea asigura lumina cărții” fiilor moșilor. Se cerea sprijinirea gimnaziului de băieți din Baia de Arieș, care era singura școală accesibilă pentru ei. De asemenea, cereau locuri de muncă, pentru a-și putea câștiga traiul de zi cu zi. Cereau ieftinirea transportului pe C.F.R. și, în special, reintroducerea „sistemului cărților de lucru”. Prin acest sistem, grupe de 4-5 muncitori puteau călători la muncă sezonieră, cu o reducere a biletului de 50%. Moșii cereau Ministerului Muncii să

⁴ *Patria* nr. 59/1932, p. 1; nr. 62/1932, p. 1.

organizeze un birou special de informații și plasare a forței de muncă, fie în orașul Turda sau alt centru din munți, care să funcționeze pe lângă Prefectura județului Turda. Mai aveau cereri legate de împrăștierea unei părți a populației la șes, de exploatare pădurilor, înviorarea mineritului, înființarea de urgență a unei magazii de cereale a statului, la Câmpeni, Lupșa sau Baia de Criș. Prețul cerealelor să fie fixat după cursul piețelor de la Brăila sau Galați. Legat de problema agrară, cereau înființarea unei comisii de anchetă, care să cerceteze modul cum s-a împrăștiere comunelor cu pășuni. O parte dintre ei, fie că nu au fost puși în posesie, fie că erau improprii sau la distanțe mari, în timp ce pășunile din apropiere au fost date altora⁵.

Guvernul Vaida încearcă să găsească soluții practice pentru a-i sprijini pe moșii din munții Apuseni. În urma unui studiu efectuat de specialiști s-a constatat gravitatea situației și se impunea luarea de măsuri urgente. Astfel, s-a constatat că un porc revenea la 15 persoane, o găină sau o oaie, la 4 persoane. Baza economică o constituia pădurea, dar ea nu a fost exploatată sistematic. Tot în studiul efectuat în cele 10 comune moșești ale județului Turda, s-a constatat aici că se găseau nu mai puțin de 2.070 ciubărari, 1.010 șindrilari, 2.060 cercuari, 1.366 scândurari, 210 dulgheri, 2.750 tăietori de pădure specializați și 142 alți lucrători în lemn.

În urma propunerilor concrete făcute de specialiștii care au efectuat studiul, ministrul Agriculturii și Domeniilor Voicu Nițescu, ardelean și el, a aprobat și dispus punerea în aplicare a unui întreg program pentru ridicarea standardului de viață al populației din Munții Apuseni. Dată fiind lipsa de pământ arabil din zonele montane, s-a ajuns la concluzia că era absolut necesară reintroducerea apiculturii și aviculturii. În acest sens, conducerea Ministerului a aprobat repartitia unor fonduri pentru a fi folosiți în direcția zootehnică. De asemenea, a pus la dispoziția Camerei de Agricultură a județului Turda un număr mare de ouă. S-a dispus detașarea unor ingineri agronomi regionali din Ardeal, începând cu data de 1 februarie 1933, pentru supravegherea și controlul distribuirii materialelor oferite de stat. Erau în construcție 500 de stupi, care urmau a fi distribuiți locuitorilor în perioada de roire, când se preconiza organizarea unor cursuri de inițiere în domeniul apiculturii.

În propunerile specialiștilor se mai sublinia că pentru munții Apuseni se recomanda creșterea oilor Țurcane, porcilor din rasa Mangalița și păsărilor Plymouth.

Zona munților Apuseni impresiona și prin păstrarea portului și datinilor românești patriarhale, rămase aproape intacte. În acest sens, s-a ajuns la concluzia că se impunea „a se inaugura o adevărată operă pentru afirmarea neamului nostru” românesc⁶.

Una dintre cele mai importante măsuri socio-economice luate de guvernul Vaida ni se pare a fi aceea a înființării unui organism special care să se ocupe de problema moșilor. În acest sens, Consiliul de Miniștri a desemnat un membru al guvernului în funcția de comisar al regiunii munților Apuseni. Cel desemnat era subsecretarul de Stat din cadrul Ministerului de Interne, Ioan Pop, organizatorul marilor adunări ale P.N.Ț. de la Alba Iulia și „neîntrecut organizator al tuturor problemelor din Munții Apuseni”. Comisariatul munților Apuseni aparținea direct de președinția Consiliului de Miniștri, „având toate posibilitățile” de a-i ajuta pe moși. În acest sens, ministrul Ioan Pop pornea, pe data de 16 august 1933, într-un lung turneu de informare, în principalele centre ale regiunii Apusenilor, însoțit de o serie de experți din mai multe ministere. Turneul avea ca scop, „a verifica la fața locului a doleanțelor și remediilor pe cari experții le-au formulat în memoriile pe cari le-au înaintat mai înainte rezorturile lor”. De asemenea,

⁵ *Patria* nr. 169/1932, p. 3.

⁶ *Patria* nr. 28/1933, p. 3.

pentru a pune bazele organizării Comisariatului, prin înființarea subregiunilor și prin alegerea comitetelor locale⁷. Astfel, pe data de 18 august, Ioan Pop are o consfătuire cu reprezentanții moșilor din zona Zlatna. El le-a explicat celor prezenți modul cum dorea guvernul Vaida să intervină „în direcția salvării moșilor”, prin înființarea unui comisariat, care să se ocupe direct de problema moșilor, care erau, poate, cei mai afectați de criza economică mondială. Dar, Ioan Pop subliniază că guvernul nu dorea să-i transforme în „pomanagii”, ci trebuiau valorificate bogățiile naturale de care dispunea regiunea. Ioan Pop a conceput un plan de refacere economică a Țării Moșilor, care urma să se deruleze pe parcursul a 5 ani, indiferent de cine venea la putere. În acest sens, el preconiza ca regiunea să fie împărțită în mai multe subcentre, pentru ca „acțiunea să fie cât mai bine dirijată și cât mai eficace”. Îi roagă pe reprezentanții moșilor prezenți la întrunire să formuleze doleanțele lor, cerându-le, totodată, să conlucreze efectiv la acțiunea guvernului⁸.

Ancheta ministrului Ioan Pop continuă. Pe data de 20 august s-a procedat la delimitarea subregiunii Zlatna⁹ și alegerea Comitetului de acțiune¹⁰, după care au fost examinate mai multe probleme legate de împrindările cu păduri și pășuni a unor comune. Comitetul ales urma să se întrunească pentru a întocmi, detaliat, un memoriu asupra situației, care urma să fie prezentat, până la sfârșitul lunii august, comisarului guvernamental Ioan Pop.

Tot pe data de 20 august, Ioan Pop și însoțitorii săi ajung la Abrud, unde a fost primit de autoritățile locale, de numeroși intelectuali și politicieni locali național-țărăniști, în frunte cu senatorul Candin David. Are loc o ședință, prezidată de Ioan Pop, care subliniază situația economică precară a locuitorilor din zonă și „hotărârea fermă a guvernului de a veni în ajutor, pentru îndreptarea ei”. În urma acestor realități dureroase, el amintește de turneul de informare pe care-l efectua, împreună cu experți din mai multe departamente guvernamentale. Problemele locale au fost prezentate, în special de senatorul Candin David, care vorbește despre importanța șoselei Zlatna-Abrud, apoi despre situația minelor și mineritului din zona Roșia Montană, a școlilor etc. La final a fost delimitată subregiunea Abrud și a fost ales Comitetul de acțiune, în frunte cu senatorul Candin David¹¹.

De la Abrud, echipa guvernamentală, în frunte cu Ioan Pop s-a deplasat la Brad. La pretura orașelului moșesc a avut loc o consfătuire, la care au participat numeroși reprezentanți ai populației din regiune, în frunte cu Nerva Oncu, deputat. Luând cuvântul, deputatul a subliniat necesitatea de a se deschide o șosea, care să lege partea muntoasă cu Valea Mureșului și cu Banatul. Cei prezenți au expus o serie de revendicări legate de minerit, situația pășunatului, lipsa de medicamente etc. În ceea ce privește situația învățământului din această regiune, s-a cerut ca la Liceul de băieți din Brad să se înființeze și o secție de fete. În privința învățământului primar, se observa o lipsă a localurilor școlare și a învățătorilor. Directorul școlii de ucenici din Brad, Pavel Lazăr, afirma că trebuia susținută școala pe care el o conducea, pentru a da un număr cât mai mare de mineri bine calificați. Se observă, de asemenea, lipsa preoților. Probleme grave

⁷ *Patria* nr. 186/1933, p. 4.

⁸ *Patria* nr. 179/1933, p. 4

⁹ Subregiunea Zlatna cuprindea comunele Ampoița, Meteș, Găureni, Petringeri, Zlatna, Trimroc, Almașul Mare, Almașul de Mijloc, Almașul Mic de Munte, Techereu, Nădășchie, Cib, Glod și Tăuși.

¹⁰ Din Comitetul subregional făceau parte următorii: deputatul Ioan Fodoreanu – președinte; Andrei Maniu – secretar; iar ca membrii au fost aleși mai mulți ingineri, preoți, învățători, etc.

¹¹ *Patria* nr. 181/1933, p. 4; Din subregiunea Abrud făceau parte comunele Bucești, Dupăpiatră, Blăjeni și Stănița (ultima din județul Hunedoara).

existau în domeniu agricol, în zootehnie, pomicultură și albinărit. Delegații comunelor au cerut să le fie trimiși tauri pentru înșămânțări și pomi, pentru a-și amenaja gospodăriile. Se delimitează, apoi, subregiunea Brad, care cuprindea plasele Brad, Baia de Criș, Geoagiu și o parte din plasele Deva și Ilia, după care a fost ales Comitetul de acțiune subregional. Mulțumind celor prezenți, Ioan Pop îi îndeamnă „la muncă, pentru ca astfel opera începută pentru refacerea Munților Apuseni să poată fi dusă la bun sfârșit, spre binele populației”¹².

De la Brad, ministrul Ioan Pop și însoțitorii săi s-au deplasat la Geoagiu, unde au stat o zi, după care au trecut prin localitățile Baia de Criș, Tebea, Hălmagiu, ajungând la Vașcău, în județul Bihor, unde au avut o nouă consfătuire cu reprezentanții populației satelor din regiune. Delegația a fost primită de prefectul județului Bihor, Petru Popovici, Ioan Quai, primarul orașului Beiuș, Petre E. Pop, protopop, etc. Se discută problema drumurilor, subliniindu-se importanța șoselei naționale care lega Vașcăul de Arad, cât și de restul județului Bihor, importanța economică și strategică a proiectatei șosele Lunca-Băița-Lăpuș. Se arată situația înapoierii infrastructurii din zonele Vidra și Scărișoara. Moșii de aici erau nevoiți să-și lase căruțele la Băițași să-și transporte până acolo grâul în cuibere, pe cai, făcând și 18 drumuri pe zi, pentru a-și umple căruțele. De asemenea, se cere să se deschidă lucrările în minele din Băița, continuarea căii ferate Beiuș-Vaşcău, până la Brad. Situația sanitară a regiunii era și ea dezastruoasă. Lipseau medicamentele de primă necesitate, agenții sanitari și moașele calificate. În plasa Vașcău, din cauza crizei economice profunde, bântuia pelagra. Învățăământul era și el în suferință, lipsind localurile pentru școli. La final, a fost ales Comitetul subregional, în frunte cu prefectul Petru Popovici.

De la Vașcău, delegația condusă de ministrul Ioan Pop s-a deplasat la Băița. Au vizitat noua șosea ce urma să lege județul Bihor de județul Turda. Au plecat, apoi, la Beiuș, unde, într-un cadru restrâns, au avut o consfătuire la Primăria orașului. Au fost examinate și aici problemele locale. Printre ele se număra deschiderea șoselei Roșia-Bratca și intensificarea exploatării mineritului la Dobrești. și aici se observă o lipsă acută de medicamente. Locuitorii cer ieftinirea transportului pe C.F.R.

De la Beiuș, delegația s-a deplasat pe ruta Roșia-Oradea-Huedin. La Huedin au fost întâmpinați de subprefectul județului Cluj, deputatul Virgil Pop, consilierul agricol Nemeș etc. Deputatul Virgil Pop arată situația deplorabilă a șoselelor județene și comunale. Subliniază că din 30 de localități, câte avea în componență plasa Huedin, doar 5 aveau șosele practicabile. Aveau aceleași probleme economice ca restul moșilor. Se cerea înființarea, la Huedin, a unei cooperative de desfacere și schimb, pentru ca locuitorii să-și poată valorifica acolo materialul lemnos, primind în schimb cereale. Situația sanitară era și aici dezastruoasă. Lipseau dispensarele, medicamentele, agenții sanitari și moașele. În regiunea Huedin bântuia sifilisul, tuberculoza și malaria. Existau câteva comune de munte, în care peste 85% din locuitori erau sifilitici. Arondarea circumscripțiilor medicale, de asemenea, lăsa de dorit. Moșii cereau darea în folosință a Spitalului endemic din Huedin, pentru care scop el a și fost construit. În privința învățăământului se constată aceleași probleme. La finalul întrunirii se delimitează subregiunea Huedin, care urma să aibă în componență localitățile din plasele Huedin și

¹² Comitetul subregional Brad a fost ales pe plase după cum urmează: plasa Baia de Criș: Nerva Oncu, N. Turuc, Iacob Oncu, Romoșan și Sabin Rișcuța; plasa Brad : Cornel Glava, Adolf Ziber, dr. Împărat, Ciocan Candin, Vasile Nistor, Ștefan Fejer, Gruia Trofin, Traian Berbece, Pavel Lazăr, Cornel Moldovan, E. Vojina și Ion Radu; plasa Ilia: Liviu Dragomir, dr. Prunaș și Josan Iuliu; plasa Deva: Aurel Vermichescu și Simion Câmpian; plasa Geoagiu: Iosif Indrieț și Gorun Valeriu; *Patria* nr. 185/ 1933, p. 4.

Gilău. A fost ales Comitetul subregional, în frunte cu Vasile Nossa, protopopul Aurel Munteanu, primpretorul Ioan Galea și deputatul național-țărănist Virgil Pop¹³.

Astfel, se încheia lungul turneu al delegației ministeriale în Țara Moșilor, pentru a lua contact direct cu realitățile locale. Toate observațiile și revendicările populației au fost înregistrate, în general, prin procese verbale, în cadrul consfătuirilor ce au avut loc în fiecare centru. De asemenea, ele au fost notate de experți, fiecare în domeniul său de activitate. Prin jurnalul Consiliului de Miniștri se acordase lui Ioan Pop drepturi asupra tuturor departamentelor implicate în proiect și astfel a putut să rezolve o serie de probleme la fața locului, „lăsând astfel în rândurile populației impresia bună a faptelor concrete și realiste”.

De la Huedin, Ioan Pop se reîntoarce la Cluj, pe data de 24 august 1933. Aici a avut o lungă conferință cu experții care l-au însoțit în turneu, în cadrul căreia au examinat întreg materialul informativ care se adunase. De asemenea, s-au fixat granițele regiunii munților Apuseni¹⁴, subcentrele și modul de funcționare al Comisariatului. În total, Țara Moșilor era compusă din 22 plase și peste 500 localități, având o populație de aproape o jumătate de milion de locuitori.

Comisariatul munților Apuseni era condus de un comisar guvernamental, în speță Ioan Pop, având rang de subsecretar de Stat și toate atribuțiile pe care le avea un ministru, pentru ca astfel să-și poată îndeplini imediat și eficace misiunea. Sediul său a fost fixat la Cluj, unde urma să aibă și birourile. În cadrul proiectului de refacere economică a munților Apuseni, se preconiza ca comisarul guvernamental să aibă stabilitate, indiferent de guvernul care se afla la putere, pe o perioadă de 5 ani. Se înființa un Consiliu comisarial compus din experții tuturor departamentelor guvernamentale, cu excepția celor de Externe și Apărare Națională. Delegații urmau să fie numiți din cadrul inspectorilor generali existenți la data respectivă, fără a li se acorda indemnizații speciale, înafara celor prevăzute de lege și regulamente. La fel ca și comisarul guvernamental și membrii consiliului trebuiau să aibă stabilitate politică, „pentru a putea lucra nestânjeniți la refacerea acestui Ținut”. Biroul consiliului urma să fie compus dintr-un secretar, un arhivar și o dactilografă, care urmau a fi recrutați, de asemenea, din personalul disponibil de la diferite departamente.

Comitetele subregionale alese cu prilejul turneului efectuat de ministrul Ioan Pop aveau menirea să adune materialul informativ și să țină strâns contactul cu Centrul.

Pentru derularea cât mai rapidă a tuturor lucrărilor de refacere a Ținutului moșilor, cât și pentru a veni cât mai urgent în sprijinul localnicilor, s-au întocmit rapoarte și urmau să fie întocmite planuri de muncă amănunțite, pe o perioadă de 5 ani. Pentru îndeplinirea scopului propus, Comisariatul urma să întocmească un buget separat, care să fie atașat bugetului Președinției Consiliului de Miniștri.

Așadar, competențele Comisariatului erau acelea de a rezolva problemele economice, sociale și de altă natură, existente în Țara Moșilor. Pentru îndeplinirea ambițiosului proiect, primul de până atunci, după 1918, toate autoritățile locale trebuiau să fie subordonate comisarului guvernamental. Atât comisarul, cât și experții și ceilalți funcționari, trebuiau numiți pe o perioadă de 5-10 ani și, mai ales, să fie irevocabili. În acest mod, se spera că opera începută de Ioan Pop, să fie dusă la bun sfârșit tot de el, „spre binele acestui ținut și fericirea populației”¹⁵.

¹³ *Patria* nr. 185/1933, p. 4.

¹⁴ Aceștia erau Vasile Lazăr, Ionel Tilea, Ion Mărginean, Bazil Gruia și jurnalistul Emil C. Sabău.

¹⁵ *Patria* nr. 186/1933, p. 4.

Cei 5 membrii-experti¹⁶ ai Comisariatului au întocmit un raport asupra situației și asupra „remediilor momentane” ce trebuiau luate „pentru îndreptarea răului”. Raportul a fost înaintat ministrului Ioan Pop, care, l-a rândul lui, l-a prezentat primului ministru Vaida Voevod. Totodată, el a prezentat și soluțiile „cele mai potrivite”, pentru refacerea economică a regiunii munților Apuseni. Îi înștiințează că a înființat comitete locale, formate din 20-30 persoane, a căror misiune era de a strânge materialul necesar pentru constatarea reală a situației locale, prezentarea de soluții și „împrietenirea populației” cu acțiunea guvernului. Comitetele erau un fel de organ consultative, de propagandă și, totodată, de control. Ioan Pop explică de ce a fost necesară înființarea comitetelor locale: „Am găsit necesară instituirea acestor comitete de acțiune din motivul, - că acțiunea întreprinsă de guvernul nostru numai atunci poate fi eficace și de durată dacă cointeresăm și pe acei localnici cari cunosc mai bine împrejurările locale, simțind necesitățile pe piele proprie, - și cărora le zace mai mult interes schimbarea spre bine a sorții lor, pe când acțiunea condusă numai de organe oficiale se prea birocratizează, - n-are legătură cu cei interesați mai de aproape și n-are nici cine o mai stimula”.

Ioan Pop propune primului ministru înființarea unui organ stabil, instituit prin lege, pe o perioadă de 5-10 ani. Explică și motivul pentru care era nevoie impunerea lui printr-o lege și metehnele mentalitare ale românilor, care din păcate mai persistă și azi: „Cunoscând instabilitatea politică, vremelnicia instituțiilor, pe urmă și însuflețirea așa de ușor trecătoare la noi, numai un organ stabil și cu durată fixă poate face față problemelor ce se impun, altcum prin schimbările de regim ce a făcut unul dărâma celălalt, iar schimbarea persoanei în conducerea acțiunii înseamnă abandonarea planurilor făcute și puse în lucrare și nici unul nu-și va mai putea fixa un program, deoarece nu are siguranță că-l va putea și realiza”.

Atașat fiind, însă, Președinției Consiliului de Miniștri, cu buget separat și cu depline puteri asupra autorităților locale, comisariatul putea funcționa în condiții optime. În plus, se preconiza să fie compus din 6 membrii-experti din cadrul ministerelor de Interne, Agricultură și Domenii, Comunicații, Muncă, Sănătate și Ocrotiri Sociale, Industrie și Comerț, Instrucție Publică și Culte. Acești consilieri referenți urmau a fi delegați tot pe durată fixă și irevocabil de departamentele respective, cu avizul comisarului guvernamental.

Organismul creat de guvern avea ca scop crearea locurilor de muncă în zona munților Apuseni și nu „cerșitorie și milă prin ajutoare în bani”. Se preconiza intensificarea producției economice, dezvoltarea infrastructurii și întreținerea ei în bune condiții, care să ducă la o bună circulație a mărfurilor. De asemenea, se spera ca tânăra generație să îmbrățișeze și alte meserii, dar create să fie puse în practică pe plan local, pentru „a lega” populația „mai strâns de pământul ei, curmând viața nomadă”, ce exista la vremea respectivă.

În urma turneului de informare și a datelor strânse, Ioan Pop vine cu o serie de măsuri, pe o perioadă de 6 luni, ce trebuiau puse urgent în practică și anume: 1)

---

¹⁶ Delimitarea Țării Moților s-a făcut prin dreptul următoarelor localități: partea dreaptă a șoselei Cluj-Turda-Buru-Remetea-Aiud-șoseaua națională Galda-Ighiu-Șard-Alba Iulia-Vințul de Jos-partea dreaptă a Mureșului-Ilia-marginea granițelor plaselor Ilia și Hălmagiu-Vaşcău-Beiuș-Hidișel-Holod-malul stâng al Crișului Repede-Huedin-Gilău-Cluj. Era linia de graniță a Munților Apuseni, cuprinzând subregiunile: Huedin, cu plasele Gilău și Cluj; Câmpeni, cu plasele Iara, Baia de Arieș (întregi) și Mihai Viteazul (partea muntoasă din județul Turda); Abrud și Zlatna, cu plasele Abrud, Zlatna (întregi), părți din plasele Alba Iulia, Teiuș și Aiud (comunele din zonele montane); Brad: plasele Brad, Baia de Criș, Geoagiu (întregi), Ilia și Deva (comunele montane) din județul Hunedoara și plasa Hălmagiu din județul Arad; Vaşcău: plasele Vaşcău, Beiuș (întregi), Aleșd și Ceica (comunele montane).

Trecerea urgentă la Camerele Agricole a tuturor cauzelor pendinte la fostul Comitet Agrar, în privința pădurilor și pășunatului de munte; 2) Ordonarea măsurilor și defalcarea tuturor terenurilor date prin reforma agrară ca arătoare, fânețe, pășuni și păduri; 3) Defrișarea de către stat a terenurilor destinate pentru pășune, sau cum era cazul în regiunea Câmpeni, căderea de acord cu populația de a primi anual peschete pentru exploatarea, la preț potrivit; 4) Minerilor să li se ofere reducere la explosive, unelte, drepturi sindicale și salariale și înființarea unui Institut care să ajute la intensificarea producției de aur; 5) Repararea fără întârziere a șoselelor Alba Iulia – Abrud – Câmpeni - Turda; Abrud – Brad – Deva - Vașcău - Oradea, pentru care era necesară suma de 10 milioane lei; începerea lucrărilor la noile șosele Băița-Arieșeni-Oradea-Beliș-Călățele, Zlatna-Băița-Brad și Roșia-Oradea, tot 10 milioane lei; 6) Procurarea de reproducători (tauri, armăsari, berbeci și vieri); 7) Asigurarea farmaciilor cu medicamente; 8) Modificarea duratei cursurilor anale la învățământul primar, (1 octombrie - 15 mai) și completarea programei școlare cu teme practice ale gospodăriei din zona montană; 9) Reducerea tarifului C.F.R. cu 50%, pentru transportul de fructe și alimente, până la liniile principale. Pentru punctele 6-7 erau necesare 5 milioane lei.

Prin adoptarea măsurilor enumerate mai sus, se spera că se va da posibilitatea moșilor de a-și găsi un loc pe muncă până la noul an bugetar, s-ar curma nemulțumirile și ar spori încrederea populației în acțiunea guvernului, „acțiune de atâtea ori pornită, ca mai apoi să fie părăsită” de guvernele precedente.

Pentru proiectul de durată, de 5-10 ani, se sublinia că urma să fie efectuat un studiu amănunțit, care urma să fie prezentat de Comisariat după terminarea primei etape în care se puneau în practică măsurile de urgență enumerate mai sus.

Ioan Pop avea ferma convingere că prin organizarea pe care o propunea, „cu bună voință, perseverență și cu neînsemnată jertfă anuală din partea statului”, se va reuși refacere economică a Țării Moșilor. „aducând-o la treaptă egală cu celelalte regiuni mai fericite ale Țării”. În acel moment, urma să înceteze și „ocrotirea” Comisariatului, iar regiunea să poată intra într-o concurență egală cu celelalte regiuni ale țării.

După ce a prezentat raportul și soluțiile pentru refacerea economică a regiunii amintite, Ioan Pop a avut întrevederi cu Eduard Mirto, ministrul Comunicațiilor, D.R. Ioanițescu, ministrul Muncii, Emil Hațieganu, ministrul Ardealului și ad-interim la Justiție și Viorel V. Tilea, subsecretar de Stat la Președinția Consiliului de Miniștri. El le-a prezentat situația din munții Apuseni, precum și măsurile pe care departamentele respective trebuiau să le ia de urgență, pentru ameliorarea situației moșilor¹⁷.

În cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din data de 14 septembrie 1933, care a avut loc la Călimănești, Ioan Pop a prezentat raportul cu privire la situația moșilor, precum și măsurile care trebuiau luate, de urgență, pe care le prezentase înainte primului ministru. Consiliul de miniștri a aprobat măsurile primelor lucrări de utilitate publică, luate pentru salvarea populației din munții Apuseni. S-a hotărât, totodată, aplicarea programului de refacere economică întocmit de Ioan Pop¹⁸.

În luna octombrie, Ioan Pop, însoțit de Petru Popovici, prefectul județului Bihor, a vizitat 59 localități din munții Bihorului, studiind problema golurilor de munte. Pe data de 23 octombrie a lucrat la Prefectura din Oradea, alături de o comisie formată din prefectul Petru Popovici, inspectorul general silvic Novac, inspectorul silvic Ioan Mărgineanu, directorul serviciului agricol Georgescu, medicul primar veterinar Mihai Popovici, primpretorul plasei Vașcău Cornel Neagu și subinspectorul cadastral A. Sabo.

¹⁷ *Patria* nr. 189/1933, p. 4.

¹⁸ *Patria* nr. 201/1933, p. 1

Comisia a stabilit definitiv repartizarea golurilor de munte în cele 59 de localități și transformarea lor în pășuni comunale pentru locuitorii care se ocupau cu creșterea vitelor. De la Oradea, Ioan Pop s-a deplasat la Cluj, unde a doua zi are o consfătuire cu membrii Comisariatului¹⁹. La întrunire a participat și Victor Deleu, primarul orașului Cluj, care le-a prezentat programul serbărilor regale care au avut loc pe data de 5 noiembrie 1933, cu prilejul sfințirii Catedralei ortodoxe la Cluj. Ioan Pop le-a prezentat stadiul lucrărilor de organizare a Comisariatului și primele lui realizări. A subliniat că s-au luat măsuri pentru aprovizionarea moșilor cu porumbul necesar, fixându-se pentru fiecare județ cote ce variau între 20 și 50 de vagoane. Porumbul urma să fie distribuit prin organele administrative, la preț redus, iar acolo unde locuitorii nu puteau să plătească cu bani, porumbul a fost trecut în contul lucrărilor ce le efectuau la șoselele care începuseră a fi construite. Așadar, le plăteau prin muncă fizică, tot în folosul comunității lor. În felul acesta moșii erau asigurați cu porumbul necesar, chiar și dacă nu dispuneau de bani, prin prestație publică. De asemenea, a fost discutată și posibilitatea de a fi pus în funcțiune și biroul Comisariatului de la Cluj. Festivitatea inaugurală a fost stabilită pentru data de 1 noiembrie 1933. În acest sens, Ioan Pop urma să revină peste câteva zile la Cluj, pentru a pune la punct detaliile organizării evenimentului²⁰.

În concluzie, credem că trebuie apreciată intenția lui Vaida Voevod de a ajuta Țara Moșilor, care se afla, din cauza crizei economice, într-o situație disperată. Pe lângă latura strict economică, se poate afirma că Vaida nu a uitat de unde s-a lansat în politică. După cum știm, el a fost ales, pentru prima dată ca deputat în Parlamentul de la Budapesta în cercul electoral Ighiu, deci în Țara Moșilor. Credem că era un proiect economic bine gândit, care pornea de jos în sus, de la nivelul oamenilor de rând spre factorul de decizie. Proiectul se impunea cu necesitate, deoarece se ajunsese la situații de foamete și chiar decese. Moșii au fost cei mai afectați de criza economică, la aceasta contribuind și zona climatică. Nu puteau cultiva cereale, iar iernile prelungite le erau fatale pentru creșterea animalelor. De aceea, acțiunea lui Vaida într-o problemă care devenise una națională, nu numai de interes și patriotism ardelenesc, merită toată aprecierea. Păcat că nu a fost continuată și că s-au adevărat cuvintele lui Ioan Pop referitoare la instabilitatea și metehnele românilor.

De asemenea, trebuie remarcată alegerea lui Ioan Pop în fruntea Comisariatului munților Apuseni, cum era denumit organismul guvernamental. Era un bun organizator, după cum s-a văzut și la cele 3 mari evenimente de la Alba Iulia, a căror organizator a fost: 1 Decembrie 1918, 6 mai 1928 și Serbările Unirii din 20 mai 1929.

Din păcate, după cum sublinia și ministrul Ioan Pop, fiecare guvern care venea la putere abolea tot ce s-a făcut înainte și încerca să impună măsuri proprii. În aceste condiții și ambițiosul program economic de redresare economică a zonei moșilor, program pe termen lung, de minim 5 ani, a fost sortit eșecului în urma demiterii guvernului Vaida de către regele Carol al II-lea, care se debarasa, fără regrete, de încă unul din sfetnicii lui loiali și de valoare, pentru a-și atinge scopul său egoist de a instaura în România un guvern autoritar personal.

¹⁹ *Patria* nr. 233/1933, p. 4. Membrii Comisariatului, cu funcții de inspectori generali, erau Victor Hodor, Florian Medrea, prieten și colaborator apropiat al lui Ioan Pop, Ion Luca Ciomac, Vasile Lazăr, Ionel Tilea și Emil C. Sabău, secretarul comisiei.

²⁰ *Patria* nr. 234/1933, p. 3.

Bibliografie

- Șerban et alii 2003 – I. I. Șerban, D. Giurgiu, I. Mircea, N. Josan, *1918 – 85 de ani - 2003. Dicționarul personalităților Unirii*, Alba Iulia, 2003.
- Desbaterile Adunării Deputaților 1929 – Desbaterile Adunării Deputaților nr. 8, ședința din 23 decembrie 1929.
- Patria – *Patria* nr. 62/1923; nr. 59, 62, 169/1932; nr. 28, 179, 181, 185, 186, 189, 201, 233, 234/1933.

The National Peasants Party and the issue of the Romanians in the Apuseni Mountains during the great economic recession

Abstract

A special place in the economic concerns of the National Peasants governments during the great economic recession was the issue of the Romanians in the Apuseni Mountains, whose social-economical, sanitary and cultural status reached an inconceivable level. Perhaps they were the most affected by the global economic recession, which added to the nature challenges, taking into account the rough climatic conditions that they lived in. From this perspective, the economic actions taken mainly by the Vaida Government in the Land of Romanians from Apuseni Mountains are praiseworthy.

To summarise, we believe that one should value Vaida Voevod's intention to help the Land of Romanians from Apuseni Mountains which was in a desperate situation, due to the economic recession. Besides the economic side, there should be mentioned that Vaida did not forget how he made his way in politics. As we know he was elected for the first time as deputy in the Parliament of Budapest in Ighiu electoral group, therefore in the Land of Romanians from Apuseni Mountains. We assume that it was a well planned economic project that started from bottom up, from the common people towards the managerial level. The project was really necessary, because it has gotten to starvation or even death instances. The people from Apuseni Mountains were the most affected by the economic crisis, and this was adding up to the climatic conditions of the area. They were not able to have crops, and the extended winters were fatal in animal rearing. For these reasons, the Vaida's action became a national one, not only in the interest of Ardeal and it is worth all the appraisals. It was a shame that it was not continued, and that Ioan Pop's words regarding to the Romanians' instability and issues came true.

It should also be taken into consideration the election of Ioan Pop as the head of the Apuseni Mountains Committee, as it was named the Government Agency. He was a good manager, as one could realize in the three events of Alba Iulia, which he set up: 1st of December 1918, 6th May 1928 and the Unity Celebration of 20th May 1929.